

MENS en Wereld

Na de verkiezingen

Den Doolaard schreef een boek „kleine mensen in een grote wereld”. Wat moet er boven deze foto staan? Grote mensen in een kleine wereld? Kleine mensen in een lilliput wereld? Gewone mensen in hun gewone wereld (schaal 1 : 25)? Hoe dan ook, deze schatjes wandelen in een Engels Madurodam-metje, zoals de Nederlanders – schatjes en niet schatjes – in ons Madurodam rondlopen of op Klein-Walcheren en waarschijnlijk zullen er overal wel van die vriendelijke onzin stadjes en dorpjes zijn. De grootste satirikus Swift schreef zijn „Reizen van Gulliver” om de al te zelfverzekerde Engelsen in te prenten dat alle maten maar betrekkelijk zijn, dat Gulliver een reus was in het Lilliputland en een dwerg in het land der reuzen. Daarachter stak een wijze les, om nl. de verhoudingen niet uit het oog te verliezen. Ik geloof niet dat de Madurodam-bouwers wijze lessen aanschouwelijk geven. Deze makettestadjes en -buurten zijn een angstige aanwijzing voor een infantiele trek in onze maatschappij, een maatschappij van onvolwassenen die enerzijds de grootte en de snelheid aanbidden en anderzijds verveeld en gelaten door speelgoedstadjes wandelen en „net echt” zeggen. Gevoel voor verhoudingen en voor waarden gaat angstwekkend achteruit, het zelf scheppen, de fantasie, het genieten, in rust, van wat de laatste resten der natuur zijn, is geslonken en een massaal verstrooiingsprogramma wordt als een gigantisch dekor opgesteld tegen het dreigende spook van het nihilisme, van de verveling. Een dekor van toeringcars met gidsen, van radio- en televisieprogramma's met maan en kussen, Markers en Volendamers met dure ijsjes en afgrijselijke soeveniers, en voor de rijke verveelden speelzalen en dure programma's waar kostumiers niet nodig zijn want er zijn geen kostuums, en op alle heuvels waar een uitzicht is staat een café met automaten en brillen van gekleurd glas en men kan er heen, gezeten in een stoeltje dat langs een draad loopt.

En ook deze twee schatjes in hun Madurodam zouden liever met een lepeltje in de modder spelen en er ontoonbaar uitzien. Vast.

Na enkele weken „opgesloten te zijn in de vaart der ... verkiezingen” is Nederland nu weer tot een rustiger staat teruggekeerd. De bemoedigend, streng, vaderlijk of nog anders kijkende kandidaten blikken ons alleen nog aan van enkele muren, die dringend om een reinigende staalborstel vragen. Voor de vensters van wederzijdse voor- en tegenstanders bloeien weer vreedzaam geraniums en begonia's, die weken lang verdrongen waren door leuzen. Buren, die langzaamaan in elkaar nog slechts de rk-, pvda-, ar-, vvd-, chu- of nog anderssoortige man zagen, groeten elkaar weer vriendelijk als burens en nemen weer pakjes voor elkaar aan. Of, zoals „Parlevink” het in „De Volkskrant” zo geestig schrijft: „En de lijsttrekker, die een maand lang flink is geweest, die koel moest blijven onder de verguizing van zijn tegenstanders, koel bij de ovaties van zijn partijgenoten, die de vuile stukjes onbewogen las en de nog vuilere stukjes onbewogen schreef,” hij staat op de morgen ná de verkiezingen zo maar, als man en vader, in zijn pyjama in de huiskamer. Hij maakt de balans op en wij doen dit ook, voorzover wij dat in dit blad vermogen.

Het is niet bepaald een geheim, dat de meeste HV-leden hun politieke sympathieën verdelen over twee partijen: de PvdA en de VVD. En het zou wel heel verwonderlijk zijn als niet het overgrote deel der HV-leden zich verheugd toonde over – wat de NRC noemt – de „flinke versterking van dat deel van het politieke leven dat met „linkerzijde” wordt aangeduid, anders gezegd: de partijen die niet op religie maar op een politiek beginsel zijn gefundeerd.” Er zullen leden en met het HV sympatiserenden zijn die het betreuren, dat de VVD haar positie niet heeft kunnen versterken, maar die toch wel een zekere vreugde voelen omdat de PvdA zo'n grote winst boekte. Zij zullen zich kunnen verenigen met deze uitspraak van de NRC: „De versterking ter linkerzijde komt van de PvdA, een groep waar wij onze bezwaren tegen hebben en houden, maar die als het ware van nature met de liberalen een front zou moeten vormen wanneer het te doen is om de geestelijke vrijheid”. En hoe men ook staat tegenover de kritiek, welke de NRC heeft op de houding van de PvdA in het verleden – zij doelt daarbij kennelijk op het debat ten aanzien van de Krematiewet – toch

zullen vrijwel alle humanisten verheugd kunnen zijn over deze „versterking ter linkerzijde”.

Zo is dan deze verkiezingsstrijd met zijn lawaai, zijn schallende luidsprekers (levende en mechanische) en zijn min of meer schreeuwende aanplakbiljetten achter de rug. En wij maken ook op andere wijze in het kort de balans op. Op 9 juli vorig jaar uitten wij onze verontrusting over de mogelijke ernstige schending van de elementaire normen van fatsoen, die tijdens de toen nog embryonale verkiezingsaktie dreigde. Een der politieke partijen had een pamflet verspreid zo grof van inhoud en toon, zo in strijd met waarheid en waardigheid, dat wij meenden op dit symptoom van politieke verwording de aandacht te moeten vestigen.

Nú geloven wij het te mogen zeggen: het is nogal meegevallen. Meen niet, dat wij het gooien van stinkbommen naar sprekers willen verdedigen of dat wij één goed woord over hebben voor zaalafdrijving. Ook is afkeuring noodzakelijk over het spel van jonge en oudere rekels die „hun” partij niet beter wisten te dienen dan door platen van tegenstanders te bekladden en te verscheuren of ruiten in te slaan, waarachter het gezicht van „die verdoemde andere” hen tegenlachte. Behoudens een enkele domoor, die nu eenmaal in elke organisatie enig gezag weet te verkrijgen dank zij z'n grote mond of haterlijke tong, zullen er in de meeste partijen niet veel woorden ter verdediging van die streken worden geuit.

Maar in het algemeen: het is vrij goed afgelopen. Bij dat ene vermaledijde pamflet is het, gelukkig, gebleven. De andere ontsporingen wijten wij aan verkeerd gerichte politieke hartstochten die nu eenmaal altijd hoger oplopen als het erom gaat, een zetel meer in een van onze vertegenwoordigende instanties te veroveren. Hebben wij het wel, dan wordt naar de oorzaak of aanleiding van enkele uitpattingen nog een onderzoek ingesteld dat er wellicht toe kan leiden, dat het tijdens toekomstige verkiezingscampagnes zal blijven bij zichzelf flink ophemelende en de ander afkrakende woorden. En daarzonder zijn verkiezingen toch geen échte verkiezingen. Vraag dat maar aan die nu ietwat ontuchtterde partijleider-in-pyjama.

J. v. S.

KRITISCH ALLERLEI

Het splinterpartijtje de Nationale Unie staat bij „Trouw” niet in de gunst ondanks het feit, dat deze Unie op „algemeen kristelijke grondslag” staat. Allereerst wijst „Trouw” er op, dat het hier een conservatieve doorbraakpartij betreft en iedere „doorbraak” is bij dit blad al bij voorbaat veroordeeld. Doch om zijn abonnees nog afkeriger van de N.U. te maken deelt „Trouw” vervolgens aan de verbaasde lezer mee, dat deze partij te rooms en... te humanistisch is, want het is een partij die „de deur openzet voor humanisme van het zuiverste water.” En elders lezen wij: „En hier zou de normatieve natuurlijke orde een humanistische overwinning op de Goddelijke Openbaring behalen. Het is dus in dubbele zin: doorbraak”. Intussen kunnen wij de ontstelde „Trouw”-lezers enigszins geruststellen: het Humanistisch Verbond overweegt niet over te gaan tot een fusie met genoemde partij, ondanks alle Nationale-Unie-humanisme. Voor deze doorbraak behoeft „Trouw” geen vrees te hebben.

Wist u, dat het vorige jaar in totaal 6999 onherroepelijke veroordelingen werden uitgesproken wegens overtredingen van de wegenverkeerswet? Het overgrote deel daarvan, 5109, had betrekking op artikel 26, dat het rijden onder invloed van alcohol strafbaar stelt. In 1954 waren deze cijfers 6425 en 4791.

Neen, wij weten niet of het bier (en ander geestrijk vocht) wel zo best is. Eén ding blijkt uit deze cijfers wel heel duidelijk: Het is met de geestelijke gezondheid en het verantwoordelijkheidsbesef van veel Nederlanders nog steeds droevig gesteld! Zeer krachtige maatregelen vormen hier de enige remedie!

Tijdens een toespraak tot de deelnemers aan het tweede internationale kongres over vruchtbaarheid en steriliteit heeft paus Pius XII de kunstmatige inseminatie veroordeeld als „een zeer grote zonde die de wetten van de natuur en de moraal schendt”. Men kan er ook geen grond voor ontlenen aan een „recht op het kind” omdat het huwelijkskontraakt niet het kind als voorwerp heeft maar de „natuurlijke daden”, die een nieuw leven teweeg kunnen brengen en daartoe bestemd zijn. Niet noodzakelijk verboden is ’t aanwenden van hulpmiddelen, die alleen bedoeld zijn om de huwelijksdaad te vergemakkelijken of om deze, normaal volvoerd, haar doel te doen bereiken, aldus de paus.

De kunstmatige inseminatie vormt een belangrijk vraagstuk en wij ontveinen ons niet, dat hier grote gevaren en moeilijkheden lig-

gen. Het ontbreken van een vader heeft over het algemeen een ongunstige invloed op het kind en werpt allerlei psychologische en pedagogische problemen op. Wanneer de paus echter spreekt over „schending van de wetten van de natuur” dan vragen wij ons af, of de mens juist door zijn natuur niet voortdurend de wetten van de natuur schendt. Schendt ook een arts niet de wetten van de natuur als hij iemand, die ten dode is opgeschreven, door een ingrijpende chirurgische behandeling het leven redt? Schendt de mens niet door zijn (door de beschaving mogelijk gemaakte!) ongelimiteerde voortplanting de wetten van de natuur, die juist gericht zijn op evenwicht en harmonie? Wordt door de mens dit evenwicht in de natuur niet voortdurend bedreigd en verbroken?

Mevr. A. Tromp-De Jong heeft naar aanleiding van huisbezoek op 824 adressen in de Amsterdamse Oude Binnenstad aan de hervormde kerkeraad van de Oude Kerk-gemeente aldaar rapport uitgebracht. Zij schrijft daarover in „Woord en Dienst” onder andere:

„Er zit hier een stuk minder res- sentiment en rankune tegen de kerken dan ik meermalen in andere stadsgedeelten heb mogen opvangen... Wel rijst de vraag hoe het dan komt dat we in de kerkdiensten in de Oude Kerk vaak zo weinig belangstelling aantreffen... Opvallend vaak heb ik hier gehoord: „Het komt door de oorlog; toen is alles veranderd en daarna ging het kerkgaan niet meer”. Ook in de Plantagebuurt is mij dit herhaaldelijk gezegd. Ik heb in deze gevallen gemerkt, dat het wereldbeeld en de godsdienstige voorstellingen, die men had, het niet uitgehouden hebben, toen in hun midden de jodendeportaties plaats vonden. Men woonde met hen op dezelfde trap, de kinderen gingen naar dezelfde school en speelden samen in dezelfde straat. Het is in hun midden gebeurd. „En daarna ging het kerkgaan niet meer”. Deze huisbezoeken zijn het moeilijkst. Hier helpen geen vrome doodoeners, geen goedkope troost. Hier moeten we naast hen staan, wil er ooit kans zijn om verder te komen. En we zullen hen de volgende zondag ook niet in de Oude Kerk zien.”

De grote Boeddhistische feesten, die in verscheidene Aziatische landen zijn georganiseerd, waren voor „The Manchester Guardian” aanleiding om een beschouwing te wijden aan de positie van het Boeddhisme. Wij ontlenen hieraan het volgende:

„... En het moet worden gezegd dat alle Aziaten trots kunnen zijn op een religie die niet al-

leen 500 jaar ouder is dan die van het Westen, doch die zichzelf verbreid en in stand gehouden heeft zonder tot geweld haar toevlucht te nemen, zonder dat zij zich met religieuze kruistochten en godsdienstige oorlogen heeft bevlekt. Het is waar dat de creatieve kracht van het Boeddhisme sinds lange tijd aan het afnemen is. In India werd het hoogtepunt omstreeks 400 na Kr., in China werd het 400 jaar later en in Japan en Tibet 1000 jaar later bereikt. Sinds eeuwen is er een gestadig verval gaande. Er zijn profetieën van verschillende strekking ten aanzien van de toekomst van het Boeddhisme in omloop, gunstige en ongunstige, maar het is een feit dat ook deze godsdienst ten eerste te lijden heeft gehad van de begeleidingsverschijnselen van de ontwikkeling ener industriële beschaving... De herdenkingsfeesten zullen wellicht de invloed van het Boeddhisme als een sociale kracht doen toenemen.”

Konstaterende, dat de bijbel op de boekenweek te Heerlen het minst gekochte boek was, schrijft de Karmeliet dr. A. v. d. Wey, in „De Nieuwe Eeuw” o.a.: „Is het niet ontstellend en verbijsterend? ... Wanneer niet-katolieken ons voor de voeten werpen: „Julie mogen de Bijbel niet lezen, dan schieten wij driftig uit onze sloffen met: „Maar hoe heb ik het nou? De Paus spoort ons allen zelfs tot ’t lezen van de Bijbel aan. Trouwens, zijn dan al die nieuwe uitgaven in de landstaal alleen voor pastoors en paters?” Mooi gebruld, leeuw, maar... de praktijk! Mogen en doen blijken hier twee erg verschillende dingen. Soms lijkt het wel, of in de ogen van vele katolieken de Bijbel een protestants boek is, of enkel goed voor de Getuigen van Jehova. Enkele jaren geleden bleek bij een enquête op een Brabantse technische school een jongen van mening, dat Luther de Bijbel had geschreven! Van nabij weet ik wat enkele katolieke leerling-verpleeg-

sters van de Bijbel weten, of liever niet weten. Een vertelde me: „De Bijbel mogen katolieken niet lezen.” Niemand wist, wat er in de Handelingen der Apostelen zóal beschreven werd. Men meende: brieven van apostelen, een ander: het leven van Jezus! Op mijn vraag, waarom zij het Nieuwe Testament nooit lazen, volgde het verbijsterende antwoord: „Dat is allemaal al gebeurd en zondags in de kerk horen wij dat elk jaar nog eens!”

In „De Groene Amsterdammer” schreef R. Le Coultre een belangwekkend artikel naar aanleiding van de Freud-herdenking. Hierin wijdde hij ook een beschouwing aan de houding van de mens tegenover het streven naar waarheid, waarbij hij o.m. opmerkte:

„... Het is een vreemde paradox, dat de naar waarheid strevende mens, bij de konfrontatie met de harteloosheid van het bestaan en bij het zien van het onafwendbare einde van ons broze leven, deze waarheid niet kan aanvaarden en een wensdroom van eeuwig leven, van vaderlijke bescherming en van een veilige thuiskomst ervoor in de plaats moet stellen. Freud behoorde tot de enkelen, die begrepen wat daar psychologisch gebeurde en hij moest deze illusies afwijzen... Kijken wij om ons heen of in eigen ziel, altijd is er de poging naar zekerheid in dit ons bedreigende leven te vinden, steeds het zoeken naar dat wat stabiel is en onveranderlijk, eeuwige trouw, karakter, goud, piramides, God. Het is alsof de mens het in deze wereld, die zichzelf alleen maar daarin gelijk blijft dat Zij blijvend verandert, niet kan uithouden zonder de droom van het veilige, durende, blijvende en beschermende. Maar ook de machtsdroom, de waan van eigen belangrijkheid, de waan van het belangrijke werk, de waan veilig te zijn zolang een geliefd persoon leeft, dient om de werkelijkheid uit de weg te gaan”.

JUNI AVOND

De junimaand, ik sluit mijn vester laat.
Avondzeeblauw spant daarbuiten de nacht
de sluierslinden uit van haar gewaad.
De maan staat onbewegelijk op wacht.

De stilte die ik tot mij binnenlaat
is waterkoel; ik voel de teugen zacht
neervloeien in mijn borst; ik houd beraad
met alles wat ik nog te weten tracht.

De tijd heeft zijn ontzagelijke vlam
ingekort tot de doorzichtigheid
van dit moment. Moeite en dood
zijn afgronden die ik te boven kwam,
terwijl ik, tot het uiterste bereid,
in een volmaakte rust mijn ogen sloot.

MAURITS MOK

Uit: „Woorden in het donker”, uitg. De Beuk.

VAN OVER ONZE GRENZEN

Het Belgische H.V.

Na lang zwijgen in deze rubriek, o.a. veroorzaakt door het werk aan de jubileum-akte, ziet uw verslaggeefster zich voor de moeilijke taak gesteld, enerzijds een intussen uitpuilende portefeuille van buitenlandse tijdschriften te bespreken en anderzijds een oude belofte in te lossen, die met het oog op het tweede internationale kongres in 1957 langzamerhand aktueel begint te worden, n.l. een overzicht te geven van het humanisme als internationaal verschijnsel. Zij zal trachten aan deze beide verplichtingen te voldoen, door in een serie artikelen de verschillende bij de IHEU aangesloten organisaties te bespreken, en telkens het belangrijkste internationale humanistisch nieuws daarop in het kort te laten volgen.

Laten wij deze reeks besprekingen beginnen met een van onze buitenlandse zusterorganisaties, die ons om meer dan één reden na aan het hart ligt: het *Humanistisch Verbond van België*.

In tegenstelling tot de Engelse, Amerikaanse en Indiase verenigingen, die zonder moeilijkheden literatuur en sprekers met elkaar kunnen uitwisselen, zou ons Nederlandse Humanistisch Verbond in dit opzicht door taalmoeilijkheden vrij geïsoleerd staan en uitsluitend op zijn eigen binnenlandse reserves zijn aangewezen, als wij niet af en toe een beroep konden doen op onze Vlaamse geestverwanten. Het is dan ook zeer toe te juichen, dat er een geleidelijk toenemende uitwisseling van sprekers en publikaties plaats vindt.

Wil men het ontstaan en de ontwikkeling van de humanistische beweging in België, haar eigen, specifiek karakter goed begrijpen, dan moet men zich rekenschap geven van het geestelijke klimaat, waarin zij is ontstaan.

Het is typerend voor dit land, en speciaal voor Vlaanderen, dat het rooms-katholicisme er al eeuwenlang een alles overheersende invloed uitoefent, op alle gebieden van het openbare en geestelijke leven. Nu zou men aannemen, dat op grond daarvan bij toenemende ontkerstening ook de oppositie noodgedwongen een hechte eenheid zou gaan vormen. Dit is echter allesbehalve het geval: de „liberaal” denkende bevolkingsgroep valt uiteen in tal van politieke sociale en kulturele organisaties, die naast elkaar op hetzelfde niveau, maar zonder onderling contact werkzaam zijn. Wel hebben zij allen gemeen – en hierin maakt het Humanistisch Verbond van België geen uitzondering – een uitgesproken militante houding tegenover de kerk.

Een andere belangrijke faktor is te zoeken in het volkskarakter: de Vlaming is van nature afkerig van wijsgerige spekulaties. Het Humanistisch Verbond van België heeft dan ook vanaf zijn oprichting in 1951 in de eerste plaats zijn oogmerk gericht op het uitdragen van zijn beginselen, in het praktische leven.

Alles, wat wij met „praktisch humanisme” aanduiden, heeft de bijzondere belangstelling van de Belgische humanist: ziekenhuisbezoek, geestelijke verzorging van soldaten en gedetineerden, bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden enz. zijn òf al in opbouw òf tenminste in studie genomen, wat te opmerkelijker is omdat het Belgische Humanistisch Verbond op het ogenblik nog maar weinig meer dan 1000 leden telt. (Over de redenen hiervoor later). Speciale aandacht wordt ook gewijd aan de opleiding van geestelijke raadslieden.

E. CUYPERS, voorzitter van het Humanistisch Verbond van België. Foto: N. F. J. Schaake

Een interessant voorbeeld voor de voor ons enigszins verrassende resultaten, die deze gerichtheid op praktische oplossingen en de daarmee vaak samenhangende neiging tot het compromis opleveren, zullen de leden van de federatie Amsterdam en andere gemeenschappen, waar de heer Cuypers, voorzitter van het Belgische Humanistisch Verbond, over het onderwerp „Humanisme als levensregel voor nieuwe tijden” heeft gesproken, zich nog herinneren. In zijn goed gefundeerde en geestige betoog stelde de spreker o.a., dat de moeilijkheden waarin de moderne mens is geraakt, – onder meer hierdoor veroorzaakt, dat hij zich niet meer kan voelen „als huisdier van een hogere macht”, omdat de moderne wetenschap hem een volkomen veranderd wereldbeeld voorhoudt – niet meer met traditionele levensbeschouwelijke systemen op te lossen zijn. Als uitkomst stelde hij voor, dat het moderne humanisme er toe zou moeten overgaan, „een pendant te scheppen van de kerken” door een gedragslijn vast te stellen om de oude kode van goed en kwaad te vervangen – tenminste voor degene, die niet in staat is om op eigen kompas de zee van het leven te bevaren”. Ik geloof niet, dat wij hierdoor in Nederland de konsekwenties van een dergelijk voorstel zouden durven aanvaarden.

Uit deze en andere toespraken van de heer Cuypers zowel als van zijn collega prof. De Coninck uit Gent, komt een ander kenmerk, dat karakteristiek is voor de Belgische variant van het thema „humanisme”, naar voren: hij kiest in veel sterkere mate dan zulks bij ons het geval is de moderne natuurwetenschappen tot uitgangspunt van zijn denken.

Een voor ons bijzonder interessant verschijnsel, omdat wij het hier in Nederland (nog) niet kennen, is het onderwijs in wat met de verzamelnaam „lekenmoraal en filosofie” wordt aangeduid. De meeste van u zullen zich de schoolstrijd in België nog wel herinneren: één van de resultaten ervan is, dat tegenwoordig op de

openbare scholen voor de kinderen van niet-konfessionele ouders onderwijs in algemene etiek wordt gegeven, als gelijkwaardige tegenhanger van het godsdienstonderwijs. Het grote probleem, dat zich hierbij voordoet, is het vinden van voldoende geschoolde leerkrachten, die deze taak op zich kunnen nemen. Het Humanistisch Verbond van België heeft zich in dit opzicht bijzonder verdienstelijk gemaakt door het organiseren van discussie-groepen, zowel voor de leraren als voor de jongeren zelf, en de publikatie van het tijdschrift „De Moralist”, uitgegeven door haar werkgemeenschap „Leraars voor Etiek”.

Wat de verdere publiciteit aangaat: de Vlaamse omroep stelt, ook onder de gebruikelijke term „lekenmoraal en filosofie” om de veertien dagen een half uur zendtijd ter beschikking; ik neem aan, dat de meeste van u wel met deze uitzending bekend zullen zijn.

Ook op de gehele niet-konfessionele pers met al haar schakeringen kan het Humanistisch Verbond te allen tijde een beroep doen: in dat opzicht liggen de verhoudingen in België weer zoveel eenvoudiger dan bij ons: wie niet vóór de r.k.-kerk is, is tegen – dus sympathiseert uit dien hoofde alleen al met de aktiviteit van het H.V. De oorzaak ervan, dat desondanks het ledental van het Humanistisch Verbond niet groter is, is daarin te zoeken, dat het geestelijke klimaat in vakverbonden en linksgerichte politieke organisaties zó verwant is, dat de leden ervan, gezien de reeds eerder genoemde gerichtheid op het praktische leven, geen behoefte schijnen te voelen aan een afzonderlijke, levensbeschouwelijke vereniging.

Het eigen tijdschrift van het Belgische Humanistisch Verbond, „Diogenes” met de ondertitel „Tijdschrift voor Etische Kultuur” verschijnt om de twee maanden. In een 30-tal bladzijden brengt het, naast mededelingen over de beweging, een keur van wetenschappelijke en levensbeschouwelijke artikelen. (Voor geïnteresseerden: de jaarlijkse kontributie voor leden, met abonnement op „Diogenes” bedraagt 100 frs., zonder abonnement 25 frs., ik neem dus aan, dat het tijdschrift alleen per jaar ongeveer 75 frs zal kosten.)

Ik zou deze korte schets willen besluiten met de Beginselverklaring van het Humanistisch Verbond van België en de zeer interessante vergelijking met de onze aan de lezer zelf overlaten:

Beginsel en Doel.

1. *Het Humanistisch Verbond is een vereniging van vrije mensen, die, onafhankelijk van elke politieke en kerkelijke organisatie, een ruime verstandhouding nastreeft in een gelukkige, harmonische en sociaal evenwichtige samenleving;*

2. *Het betracht de erkenning van de waarheid langs de weg van het vrije onderzoek en steunt zijn werking:*

– *op de eerbied voor de menselijke persoonlijkheid en waardigheid.*

– *op de erkenning van de mens als schepper en drager van morele waarden.**

Nieuws in het kort

Het tweede internationale kongres van de IHEU zal, onder voorzitterschap van Lord Boyd-Orr, Nobelprijswinnar en bekend internationaal expert op voedselgebied, van 26–31 juli 1957 in Londen worden gehouden en zal zich bezighouden met de vier onderwerpen, die op de regionale konferenties te New York en Antwerpen in eerste lezing werden voorbereid, n.l.: filosofie, persoonlijk leven, maatschappij en organisatie. Uit deze vier onderwerpen, die gelijktijdig behandeld worden, zullen de deelnemers moeten kiezen. (Nadere gegevens voor hen, die

(Zie verder pag. 4)

Gesprek over goed en kwaad

Op 3 mei is voor de vierde keer, onder auspiciën van de Haagse gemeenschap van het H.V., het jaarlijks „openbare gesprek” gehouden. Ditmaal was het onderwerp „goed en kwaad”. Prof. B. A. M. Barendse vertegenwoordigde het katholieke standpunt, prof. G. C. van Niftrik het prot. christelijke en dr. A. L. Constandse het humanistische. Gespreksleider was dr. W. A. 't Hart.

Prof. Barendse zag als kenmerk van de zedelijke goedheid het overschrijden van eigen individualiteit. In het zedelijk handelen verheft de mens zich boven het instinkt, boven nuttigheid en voordeel en laat de rede tot gelding komen. Hij meende evenwel, dat de menselijke rede hier niet het enige fundament vormt. „Ware zedelijkheid is slechts mogelijk door menselijke liefde en deze is liefde tot God. De moraal heeft een godsdienstig perspectief, transcendeert

zichzelf tot liefdevolle erkenning van God,” zei hij.

Constandse wees er op, dat bij etisch handelen altijd sprake is van een relatie tussen mensen. Het motief is hier van beslissende betekenis. „Wat brengt de mens tot etisch handelen?” vroeg hij zich af. „De identifikatie, de vereenzelviging met de medemens. De mens is verantwoordelijk voor zijn keuze, hij heeft een *eigen wil* (hetgeen niet hetzelfde is als een vrije wil)”. De etik wilde Constandse gescheiden zien van de wereldbeschouwing. Een wereldbeschouwing kan ons iets vertellen over wezen en doel van de wereld, de etik beperkt zich uitsluitend tot de vraag hoe mensen *behoren te handelen*. In aanleg zijn de etische normen bij alle volken dezelfde, zij overschrijden de grenzen der wereldbeschouwingen en godsdiensten.

Volgens prof. Van Niftrik ligt voor de protestante kristen het kwade voornamelijk in de ongehoorzaamheid aan de wil van God. De wil van God valt niet samen met een aantal zedelijke waarden. Kwaad en zondig is alles wat in strijd is met de ons in Kristus opgedragen en geboden menselijke liefde. Waar de prot. kristen spreekt van geboden, moet men niet denken aan kadaverdiscipline. Normen kunnen en moeten soms doorbroken worden, zoals in de bezettingstijd toen liegen in bepaalde gevallen zedelijk goed was.

Barendse wees er hierna op, dat rechtvaardigheid zonder liefde geen echte zedelijkheid is. „Waarachtige zedelijkheid betekent het brengen van een offer,” vulde Van Niftrik aan. Constandse was het met enkele stellingen van zijn gesprekspartners niet eens. Hij bracht naar voren, dat het absolute, de oernatuur of God in zichzelf volmaakt is. Goed en kwaad zijn tegenstellingen, die slechts bestaan voor de mens. Wanneer wij het wezen van God kennen als hoogste liefde (gepersonifieerd in kristus) dan is hier niet langer sprake van het

absolute of de grond der werkelijkheid, doch van een symbool van menselijk verlangen en streven. Het absolute brengt goed *en* kwaad voort, het bergt al het bestaande in zich.

Het voorbeeld van het liegen in de bezettingstijd, dat etisch goed te noemen is, geldt als een bewijs voor de stelling, dat alleen het *motief* van het handelen bepaalt of iets goed of slecht is. Van Niftrik kon de opvattingen van Constandse niet aanvaarden: God schept nooit het kwade. Barendse zag in God de volmaakte vervulling van zichzelf: „Uit mijzelf ben ik niets.” Het absolute krijgt voor ons mensen gestalte in de kristusfiguur. Constandse merkte hierna op, dat b.v. in sommige Oosterse landen van Kristus niets bekend is. Toch kunnen bv. ook Japanners en Indiërs zedelijk handelen. Het goede heeft hier een ander symbool, doch de bron ligt ook hier in de mens.

Van Niftrik kwam nu tot de slotsom, dat alles draait om de vraag: „Is er een concrete openbaring of is alles projectie van het menselijke?” Barendse meende, dat de openbaring de menselijke geest als voertuig gebruikt. Van Niftrik bestreed vervolgens de stelling, dat alles tot menselijke projectie is terug te brengen met het voorbeeld van de Emmaüsgangers. Hier is geen sprake van een projectie, doch eerder van een wonder. De benauwenis van de discipelen wordt hier op wonderbaarlijke wijze doorbroken. Zedelijkheid is ondenkbaar zonder religie.

Constandse verwierp dit. In alle mensen onderkende hij een neiging tot vereenzelving met de medemens. Dit is typisch menselijk en staat los van de talloze vormen van godsdienst, die veelal samenhangen met verschillende cultuurpatronen. Barendse wees nog op de menselijke misère, de noodzaak, zoals bv. tijdens de bezetting, voor het goede doel dingen te doen die wij eigenlijk onmenselijk vinden. „Wij moeten altijd kiezen tussen een kleiner of een groter kwaad, gehoorzaam aan ons diepste besef over de hoogste menselijkheid,” antwoordde Constandse. Van Niftrik legde er nog eens de nadruk op, dat de kristen de Bijbel niet slaafs wil navolgen, doch de Bijbelse uitspraken een individuele vorm moet geven. Dr. 't Hart beklemtoonde in zijn slotwoord de grote betekenis van het openbaar gesprek, waardoor de mogelijkheid geschapen wordt misverstanden uit de weg te ruimen en nieuwe perspectieven te openen.

P. K.

(Vervolg van pag. 3)

aan dit kongres wensen deel te nemen, volgen t.z.t.).

Tot ons genoegen bereikte ons het nieuws van de aansluiting van liefst drie nieuwe organisaties bij de IHEU:

1. Er is in Japan een kleine humanistische groep opgericht; nadere bijzonderheden hebben wij echter nog niet ontvangen, evenmin een mededelingenblad.

2. De Zuidafrikaanse „Rationalist Association of Johannesburg” (tot voor kort „Humanist Association of Johannesburg”) – de naamsverandering was blijkbaar noodzakelijk geworden om misverstanden bij het publiek te voorkomen – is eveneens intussen geregistreerd als lid. Uit haar statuten citeer ik volgende zinnen, die ik onder „Doel” vond:

a) „Onderzoek op wetenschappelijke grondslag te bevorderen en te verspreiden – uit de overtuiging, dat dit het meest doeltreffende middel tot benadering van menselijke problemen is, dat ons ter beschikking staat.

b) als basis voor discussie en actie te dienen voor buitenkerkelijken en vrijdenkers, ateïsten en agnostici, humanisten en aanhangers van de etische geesteshouding.

c) kontakt te onderhouden en samen te werken met soortgelijke organisaties in andere delen van de wereld.”

Uit hun „Nieuwsbrief”, tot nog toe bestaande uit enkele gestencilde bladzijden, valt op te maken, dat de belangstelling van deze vereniging vooral uitgaat naar het bestrijden van rassendiskriminatie en bijgeloof, van welke aard ook.

3. Een zeer verheugend bericht bereikt ons uit Noorwegen: Op 9 april j.l. is in Oslo een oprichtingsvergadering gehouden van het „Humanetisk Forbund i Norge”. De belangstelling was overweldigend, een groot aantal mensen kon niet meer worden toegelaten. De eerste avond al werden er 270 leden ingeschreven, welk aantal intussen tot 395 is gestegen. Tot voorzitter werd gekozen de initiatiefnemer tot deze bijeenkomst, de heer Kristian Horn, die de deelnemers aan het kongres in Antwerpen zich zeker nog zullen herinneren. Ook deze vereniging heeft het lidmaatschap van de IHEU aangevraagd.

Tstra

* Voor uitvoeriger gegevens omtrent het Humanistisch Verbond van België zie ook IHEU-bulletin No. 8, waar bovenstaande informatie gedeeltelijk zijn ontleend.

Wegen ter zelfverwerkelijking

Het is zeker niet alleen een kwestie van mode, dat er thans zo'n grote belangstelling voor psychologische zaken en in het bijzonder voor boeken bestaat, die in een of andere vorm trachten de lezer uitsluitend te geven over yoga-systemen en hun problemen”, lezen we op pag. 4 van Robert Bossaards „Wegen ter zelfverwerkelijking.” Vert. door mr. N. Kluwer. Uitgave N. Kluwer, Deventer 1955. Prijs f 7,95.

En verder op pag. 21–22: „Zelfverwerkelijking is in de eerste plaats niets anders dan ontwikkeling der persoonlijkheid. Het is onze opgave de in ons sluimerende talenten te ontdekken en met onze beste krachten te ontwikkelen. Zelfverwerkelijking betekent echter verder de vastbesloten wil, zich zelf te onderzoeken en te doorgronden. Door onophoudelijke overdenking, hetzij door angstvallige analyse of door rustige beschouwing, moet de beroemde zinspreuk verwerkelijkt worden: „Ken u zelf”. Onafscheidbaar is met de gewonnen zelfkennis een zelfbeheersing verbonden, die betrekking heeft op de lichamelijke en geestelijke functies en de mens bescherming en onafhankelijkheid tegenover de stormen des levens verleent.”

Dit boekje geeft dan een overzichtelijke wegwijzer in de methoden van de yoga van Patanjali, de kristelijke mystiek, de autogene training

die een 25-tal jaren geleden door de Duitse psychiater J. H. Schultz is uitgewerkt, en de dieptepsychologie van C. G. Jung. Het is allerm minst een handleiding voor hen die zelfstandig psychische kwakzalverij aan zichzelf willen bedrijven. Het is in hoofdzaak bedoeld om de lezer begrip bij te brengen over de bovengenoemde vier in de praktijk getoetste groepen van methoden en ze onderling te vergelijken. In deze opzet is de auteur uitstekend geslaagd. De uiteenzetting beperkt zich tot het essentiële en is helder en duidelijk.

Wat voor nut heeft het boekje? Om lichamelijk gezond te blijven moet men kennis omtrent het wezen en de werking van het lichaam hebben en een gezonde levenswijze voeren. Gezond blijven moet iedereen zelf nastreven; dit kan niet enkel van de kant van de geneesheer komen. Geestelijke gezondheid is even zeer een zaak die een ieder persoonlijk aangaat en waar hijzelf voor te zorgen heeft. Over het wezen van de persoonlijkheid en de mogelijkheden tot ontplooiing weten we echter nog veel te weinig. Daarom is een boekje als dit, waarin een duidelijk overzicht te vinden is van de belangrijkste systemen tot zelfverwerkelijking, uitermate nuttig. Het draagt bij tot een beter inzicht in de normale ontplooiingsmogelijkheden van alledag. En dit is een zaak die iedereen aangaat.

K. S. L.

REMBRANDT

1606 — 15 juli — 1956

(Een poging tot plaatsbepaling)

Alle grote beeldende kunst — die van de ijstijd uitgezonderd — heeft steeds de behandeling en de weergeving van de menselijke gestalte centraal gesteld. Niet in de eerste plaats, omdat men tegenover het vervlietende leven tenminste de duurzaamheid van het geschilderde of gebeeldhouwde mensenbeeld wilde stellen, maar eerder omdat de ondoorgroen-delijke krachten, die het leven op aarde zo goed als de loop der sterren beheersen, als machtige wezens werden gevoeld en daarom nog het best als majesteitlijke mensen konden worden uitgebeeld. Anders gezegd: omdat de mens zich goden schiep naar zijn gelijkenis, maakte hij ook het godenbeeld met de gedaante van een mens. De Egyptenaren deden dat, en de Grieken, de Romeinen; en de hele kristelijke kunst, van de eerste verholten pogingen in de katakomben af tot en met de rijke bloei van de gotiek, is niets anders dan de uitkomst van het streven om het bovenwereldlijke in de beeltenis van mensen voor te stellen.

En met de renaissance, die de nadruk legde op de mens en het aardse leven, verscheen met de belangstelling voor de persoonlijkheid de beeltenis van de mens terwille van de mens. Ook dan nog blijven voor een deel — en met name in de katholiek gebleven landen — de verbeeldingen van het goddelijke en heilige bestaan, al verandert hun geaardheid en krijgen voorstelling en uitbeeldingswijze een niet te miskennen werelds karakter. In beide gevallen echter behield de Italiaanse schilderkunst van de renaissance enkele wezenstrekken, die zich in een lange traditie gevormd hadden. Zij was voor alles monumentaal, zocht meer het ideëel-representatieve dan de alledaagse verschijningsvorm en aksentueerde in de mensvoorstelling eerder het verhevende, edele en harmonische dan de incidentele ontoereikendheden van het individuele karakter. Dat in deze kunst de mens verschijnt als drager van een ondoordringbaar geheim is het gevolg van het feit, dat hij boven zichzelf is uitgetild naar een vlak, waar het geworden-zijn en de lotsbestemming niet meer schijnen te gelden.

Deze monumentale en idealiserende opvatting der Italianen heeft gedurende de zestien-de eeuw de mens-beelding van Europa beheerst. In feite was zij ook in ons land nog niet geheel uitgewerkt, toen Rembrandt optrad.

Toch had ook toen reeds de Noordnederlandse schilderkunst een eigen karakter en een eigen uitzicht gekregen. In de strijd tegen Spanje was het Nederlandse volk zich zijn eigen geaardheid bewust geworden en de schilders begonnen te leren, wat ze van huis uit meegekregen hadden, hun nuchtere zin voor de alledaagse werkelijkheid, als een waardevolle eigenschap te zien. Daarbij kwam nog, dat de kerk als opdrachtgeefster was weggefallen, en nu de verbeeldingen van het goddelijke en heilige niet meer werden gevraagd, lag de weg plotseling open voor de dierste verovering van de werkelijkheid van alledag. Het landschap kwam hier tot bloei en het stilleven, het „binnenhuisje” waarin het leven en bedrijf van eenvoudige burgers in hun eigen omgeving werd

voorgesteld, de herbergscènes met het tierige gedoe van kaartspelende, rokende, drinkende en soms ook vechtende boeren deden opgeld. In deze nadruk op het weinig verhevende, het platvloerse en alledaagse was nog iets anders bemerkbaar dan de natuurlijke ontplooiing van de eigen geaardheid. Dat de aksenten zo scherp gelegd werden, dat dit krasse realisme voor de schildering ook van de meest banale voorvallen niet stilstond, moet ook gezien worden als een verzet tegen de Italiaanse kunsthegemonie. Het was de rebellie van een volk van burgers, boeren en vissers tegen de eisen en tradities van de grote aristokratische hofkunst.

Niet zo gemakkelijk is het echter te zien, hoe deze Nederlandse schilderkunst tot een mensenbeelden kon komen met een even voorname innerlijke houding, met evenveel grandezza als de Italiaanse. Goed, de portretkunst bloeide ook hier, maar neem de grootste

van de vroege 17e-eeuwse portrettisten, neem Frans Hals. Een rasschilder met een verrukkelijke techniek, ongetwijfeld, maar zet zijn raak gekarakteriseerde portretkoppen naast die van Titiaan of Tintoretto en ge zult bevroeden wat ge mist: de evokatie van een geheim. Ergens blijft Hals in het vlak van de alledaagse zichtbaarheden gevangen. En ga de rij af van de Van der Helsten, de Flincks, de Terborchs en de Metsu's, ge zult knappe, mooie, zelfs ontroerende portretten vinden, maar geen verbeeldingen van mensen, die in algemene en hoge geldigheid de Italiaanse nabijkomen. Een uitzondering zou men willen maken voor Vermeer, maar waren voor hem de mens en het interieur waarin hij deze zag, niet gelijkelijk aanleiding voor de evokatie van een sereniteit, die met het wezen der geportretteerden nauwelijks meer in verband schijnt te staan?

Nee, in onze zeventiende eeuwse schilderkunst is het alleen Rembrandt, die als verbeelder van de mens het machtig tegenwicht vormt voor de grote portret- en figuurkunst der Italianen.

Het is de vraag hoe dat mogelijk is. Zijn basis is immers evenzeer gelegen in die nietsontziende werkelijkheidszin, die de opvatting van zijn Hollandse tijdgenoten kenmerkte, in de afkeer van de idealisering, in het willen van de waarheid en niets dan de waarheid, dat — we zagen het reeds — de kans loopt om verstrikt te blijven in het net der dagelijksheid. Dat Rembrandt dit gevaar niet liep, het is in hoofdzaak aan drie dingen te danken: aan zijn diepe menselijkheid, zijn vermogen tot schouwen en zijn machtige schildersdrift.

Terwijl de andere portrettisten als het ware

(Zie verder pag. 7)

REMBRANDT: Studie van een oude man (Cliché: Nieuw Utrechts Dagblad)

Hoe de schoonste vogel geboren werd

De zomer was voorbij, het regende. De harpspeler liet zijn instrument rusten. De snaren zongen niet meer, ze waren droef en oud geworden en begonnen te roesten in dat kille vocht.

„Herfst,” dacht de man, „waar is de oogst?”

Hij riep zijn vrouw Rosalinde, die voor hem had gedanst in het veld. In haar vlechten, eens blond als gouden regen, begonnen doffe grijze strepen te schemeren, en met het dansen wilde het eigenlijk niet meer.

„Ze kan het ook niet helpen,” dacht de man, „de jeugd is kort en alle vreugde gaat voorbij.” Toch voelde hij diep in zijn hart wrok tegen zijn vrouw, des te heviger omdat er werkelijk niets was dat hij haar verwijten kon. Maar de harp wilde niet meer zingen en het regende en niemand danste er nog voor hem.

„Vrouw,” zei hij, „je hebt mij drie dochters geschonken, de oudste moet toch langzamerhand groot genoeg zijn om de kunst van je te leren. Waar is ze?”

Toen begreep de vrouw, dat zij had afgedaan. Eigenlijk begreep ze het al lang. Eigenlijk had ze zelf al afscheid genomen, maar wanneer? Het was zo lang geleden, zo ongemerkt gebeurd. Was het ooit anders geweest?

„Ik zal het je maar zeggen,” zei ze plotseling, „we kunnen beter nuchter tegenover elkaar staan. Ik zal heus wel voor je eten blijven zorgen, je was blijven doen en je pantoffels klaarzetten. Tenslotte werk je er voor en je bent nooit een slecht mens geweest. Nee, ik heb niet over je te klagen, maar...”

„Maar...” Verbaasd had de harpspeler haar aangehoord.

De vrouw vulde haar zin niet aan.

„Maar...” riep de harpspeler nu luid. „Wel verdraaid,” dacht hij, „op haar leeftijd, en met drie kinderen, ze moest zich schamen.”

„Wie is het?” brieste hij.

„Je kunt het niet helpen,” zei de vrouw zachtjes, „je bent heus niet te kort geschoten, aan jou persoonlijk ligt het niet...” Ze aarzelde. „Het is heus!” zei ze toen met nauw verholten trots.

„Wat vertel je me nu?” Verbaasd keek de man naar zijn vertrouwde Rosalinde, naar de vergane glorie van haar gelaat.

„Hij kwam voorbij,” ging de vrouw voort, „hij heeft mij aangeraakt, mij! En toen gebeurde het. Veilig is hij, en wijs. Maar jij zult dat nooit begrijpen. Jij kent hem niet.”

„Zeus... En hoe lang al?” vroeg de man.

De vrouw aarzelde. „Ik weet het niet precies meer...”

„Ik wil het weten!” zei de man. „Zeg op, ik heb toch zeker wel enig recht!”

„Nu goed dan,” zei de vrouw. „Het was in onze huwelijksnacht.”

„Dus...”

De vrouw knikte.

„En onze kinderen?” vroeg de man dof.

De vrouw haalde haar schouders op. „Die zullen wel van hem zijn,” zei ze toen. „Trek het je niet aan, wat kan een mens tegenover een god? En ik hou heus van je, ik zou geen andere echtgenoot wensen, werkelijk niet.”

Toen sloeg de man wild in de roestige snaren van zijn harp. Ze kreunden en braken.

„Ik geloof je niet,” zei hij tegen de vrouw. Maar hij geloofde haar wel. En wat erger was, hij begreep dat hij dit altijd had geweten, dat hij ziende blind was geweest.

„Wat nu?” dacht hij somber. Want hoewel er in feite dus niets veranderd was, had hij het gevoel, dat hij het toch niet langer dragen kon. Wat was nu eigenlijk nog van hem? Zelfs geen

droom, geen illusie. Het einde van de dans. Had ze eens werkelijk tegen hem gelachen toen ze jong en lenig was, en de kinderen er nog niet waren? Tegen hem? Hij was een plaatsvervanger geweest, een schim. Achter hem, oppermachtig, onoverwinnelijk, had een ander gestaan, en hij had geloofd het zelf te zijn. Hoe dwaas...

Langzaam stond de man op. Hij nam zijn harp en wandelde de vlakte af. De aarde deed pijn aan zijn voeten. Ze hoonde hem.

„Denk er aan, om zes uur eten we,” riep de vrouw hem achterna.

„Zou ze dat ook tegen Zeus zeggen?” dacht hij bitter. In elk geval zou ze wel zorgzaam pantoffels klaarzetten voor de god, pantoffels bij het vuur. Misschien de zijne wel...

Zo liep de man voort met zijn sombere gedachten. Maar plotseling voelde hij dat de grond zacht was geworden en vol mededogen. Hij hield stil en keek om zich heen. Er groeiden geen gras en geen bomen meer. Hier en daar lag een schelp. Hij stond op het strand van de zee.

Hij liep verder tot hij bij het water was. Toen ging hij zitten, alsof hij voorgoed hier wonen ging. Hij luisterde en hoorde de branding zachtjes lispelen, als een meisje, dat hem riep.

Een meisje... Hij zuchtte bij de gedachte aan zo iets verbodens. Maar het was gedacht, er viel niets aan te doen.

Was het toeval dat hij op dat ogenblik het zeemeerminnetje zag, dat met de golven stoeide?

Ze leek heel argeloos, en hij wist niet of ze zijn aanwezigheid had opgemerkt. Tot haar middel kwam ze uit het water, in een mantel van blauwzwart haar. Zou ze een badpak dragen? Of... of alleen dat haar? Hij bleef heel stil naar haar kijken tot zij was uitgespeeld. Toen, terwijl zij loom achterover leunde in de fauteuil van een grote golf, greep hij zijn harp en streelde over de snaren. Zij gaven antwoord, ze leefden weer!

Het werd heel laat voor de man eindelijk terugkwam in de echtelijke woning en aan zijn avonden zat. Zeus had het dus niet voor hem opgegeten, hoewel hij er kennelijk was geweest, hij voelde het aan de pantoffels die anders liepen.

„Het is wat moois!” bromde de vrouw. „Om mij zo in ongerustheid te laten zitten. Wie weet wat je hebt uitgespookt!” Ze greep de harp die bij zijn stoel stond en zette hem met een bons in de hoek, waar hij hoorde.

„Pas op!” riep de man verschrikt, „hij is weer heel!”

„Zo?” zeide vrouw. „Ben je daarom zo laat thuisgekomen. Had dat dan gezegd!” Ze monsterde de nieuwe snaren. Toen snoof ze ineens argwanend in de lucht. Nog eens, en nog eens. „Waar heb jij dat ding laten repareren? Dat zou ik wel eens willen weten!”

„Het zijn beste snaren,” zei de man kleintjes.

„Foei!” zei de vrouw. „Dat had ik van jou nooit gedacht!”

Nu sprong de man op: „En dat zeg jij, jij, die me heel ons huwelijksleven bedrogen hebt met die kerel, die Zeus! Jij, die hem op mijn pantoffels hebt laten lopen!”

De vrouw richtte zich hoog op tegenover hem. „Zeus,” zei ze plechtig, „Zeus is geen kerel. Zeus loopt niet op pantoffels. Hij is geest!”

Toen wist de man dat het waar was, helemaal.

Zodra hij er kans toe zag sloop hij zachtjes het huis uit en ging de lange tocht tot aan de zee. Hij móest het meerminnetje weerzien. Zou hij haar kunnen vinden? Hij wist niet eens hoe ze heette. Had ze hem opgemerkt? Had ze gehoord hoe hij speelde?

Harder en harder begon hij te lopen, hij hield het haast niet uit, de weg was zo lang. Eindelijk voelde hij het zachte zand onder zijn pijnlijke voeten, hij zag de zee voor zich en tuurde de branding af...

Daar, in de diepe rugleuning van een golf, zag hij haar zitten, met gesloten ogen. Ze zat te zonnen, en tot zijn schrik en vreugde merkte hij nu, dat ze geen badpak droeg. Hij ging muisstil zitten om haar niet te verschrikken, maar tenslotte hield hij het niet langer uit en greep zijn instrument. Hij speelde als de wind die met de branding stoeit, hij speelde de melodie waarop de kleine golfjes dansen, als het voorjaar is. En toen, voor hij het wist, speelde hij haar naam...

Het was alsof zij daarop had gewacht, want ze sprong op uit haar fauteuil, sloeg de mantel van blauwzwarte haren om haar schouders en zwom op hem toe.

„Ben je daar?” zei ze vrolijk. „Ik wist, dat je terug zou komen. Ik heb altijd wel geweten dat je komen zou.”

„Hoe lang al?” vroeg de man.

Het meisje glimlachte. „Ik weet het niet. Heel lang...”

De man zag haar ademen onder de mantel van haren. Hij vermoedde hoe de waterdruppels omlaag lekten, daar waar geen badpak was. „Ik kijk,” dacht hij, „ik sluit mijn ogen niet. Wat doet het er toe? Misschien beleef ik dit maar één maal.”

„Wil je hier voor mij dansen?” vroeg hij toen. En zij danste, vlakbij. Hij kon de streling van haar lange haren voelen, zo dicht bij.

Het werd middag. En het werd avond, donker werd het.

„Ik heb het koud,” zei het meisje ineens hui-verend. „Mag ik bij je komen?”

Och, wie kan het de harpspeler kwalijk nemen, een man is maar een man en Rosalinde was oud en van Zeus. „Kom maar,” zei hij dus. Zijn stem was als de donkerste toon van de harp, zo diep. Zijn stem tilde het zeemeerminnetje mee uit de golven en was als warmte om haar heen, overal waar zijn armen en kussen niet tegelijk wezen konden.

„Ik heb altijd op je gewacht,” fluisterde het meisje, „ik wist, dat je komen zou...” Het werd een refrein, een nieuw lied. Hij zou het nooit meer vergeten, hij zou het overal meedragen, en in al zijn liederen.

Toen het ochtend werd lagen er twee blauwglanzende vleugels voor hem klaar. Voortaan zou de tocht kort zijn, op de wiekslag van zijn verlangen, zo snel.

Hij vloog naar huis en borg de vleugels zorgvuldig op een vergeten plek, waar nooit iemand kwam. Toen ging hij naar binnen. Maar de haard was verlaten. Rosalinde was weggegaan en had de kinderen meegenomen. Er stonden geen pantoffels voor hem klaar, er was geen eten. Wel een briefje. „Nu weet ik, dat ik er goed aan heb gedaan, met dat van Zeus. Vaarwel, ik heb het eigenlijk altijd voelen aankomen.”

De man liet het briefje uit zijn trillende handen vallen. Weg... Nu was het dus zo ver. Hij weende. Tenslotte had hij jaren in de droom geleefd, dat ze zijn vrouw was en de kinderen van hem. En waren ze van hem? Of van Zeus?

-GUSBERG

De man had de vleugels wel nodig om het zeemeerminnetje weer te bereiken. Hoe had hij die lange weg nog te voet kunnen gaan? Nu was hij een eenzaam en verlaten man, met een harp en een zeemeermin, inplaats van een al wat grijzend familiévader, zoals nog maar even te voren. Wat was er niet allemaal gebeurd in die korte tijd! Maar was het nu wel gebeurd, was het niet altijd zo geweest? Eigenlijk had hij alleen maar voor het eerst de dingen gezien zoals zij waren, en anders niet.

Hij snikte toen hij zijn vriendinnetje gevonden had, hoewel hij gelukkig was, dat hij nu voorgoed bij haar kon blijven. Voorgoed. Hoe lang was dat? Altijd, zo als nu, hij licht grijzend, maar nog niet werkelijk oud, zij jong, in haar zwarte mantel van haren, aan de rand van de zee. Werden zeemeerminnen niet oud? Was er nooit verandering?

Het meisje sprong op en wierp met een trots gebaar de haren naar achteren. Uit haar ogen blonk een koud vuur, ijskristallen waar de zon op scheen. Haar armen als sneeuw zwaaiden wild door het schuim van de branding, zodat het water hoog opspatte en de hemel raakte.

De man zag dat zij schoon was, schoner dan ooit had kunnen vermoeden. Nu had hij haar in zijn armen willen nemen zo als de vorige nacht. Maar zij had hem absoluut niet nodig. Ze had het niet koud, ze danste maar, danste, en dwong hem te spelen, terwijl hij hunkerde

en zijn harp vervloekte en háár niet benaderen kon.

Zijn zeemeerminnen onsterfelijk?

Of denken zij nooit aan de tijd? Dragen zij het leven en de dood zonder het te weten?

Hij, de harpspeler, was in elk geval wél sterfelijk, en hij had een vrouw nodig om het voortlevende voor hem te baren, om niet helemaal en voorgoed en als nooit geweest weg te zinken in de dood. Zij, de meermin, was een vrouw. Hij begeerde haar. Om het levende, om de onsterfelijkheid!

Maar toen de avond was gekomen werd ze weer klein en aanhankelijk in zijn armen. „Ik heb het koud,” huiverde ze tegen hem aan. En in zijn hart voelde hij een vlam ontbranden waarvan hij voordien het bestaan nooit had vermoed. Hij vroeg zich af of haar tere huid niet zou schroeien, bij zoveel vuur, gewend als zij was aan het koele water. Maar zij scheen zich zeer behaaglijk te voelen, alsof hij het nest was waarin zij eindelijk en voorgoed kon slapen als een kind.

Haar adem deinde op en neer met de golfslag. Het was eb, en de zee ver. Dat duurde zo, de hele nacht. De harpspeler durfde zich niet te verroeren, als een beeld zat hij, een rots.

Tegen de morgen raakte het vuur uitgebrand. Het meisje ontwaakte. Hij kustte haar oogleden en toen haar mond. Daarna vertelde hij haar zijn geschiedenis. Zij luisterde ernstig en knikte af en toe. „Ja,” zei ze, „zo was het, ik heb het geweten.”

„Geef jij me een kind,” zei hij plotseling smekend, „laat mij niet sterven zonder een kind van mijzelf...”

Toen verstarde de kleine meermin. Ze kromp ineen en was een hulpeloos visje in zijn armen. Voor het eerst bemerkte hij nu haar staart.

Hij wist niet wat te doen en droeg het kleine wezentje toen maar tot aan de branding. Daar

Vervolg: REMBRANDT

een gelaat afspeuren naar elk trekje, dat de persoonlijkheid, het individuele karakter ver-raadt, krijgt men bij Rembrandt de indruk, dat hij een gezicht en de mens daar voor hem en het geheime leven der ziel pakt in één greep, van het intuïtieve schouwen, dat ook een begri-pen, een innerlijk geleefde ontmoeting van mens tot mens was. En uit die ontmoeting ontstaat dan de beeldconceptie, en in een zware uit-groei tot het licht wordt die tot portretge-stalte, alsof door Rembrandt heen het leven daar voor hem nog eens tot zijn uiterlijke ver-schijningsvorm kwam. Dit opwellen van bin-nen naar buiten is het wezenlijke kenmerk van zijn gehele schilderwijze. Ook de kleur, zijn zware goud-bruine avondlijke kleur wordt van binnenuit aangedreven, het is het koninklijke medium, dat de vormwording draagt. En juist doordat de kleur daar is, niet als een wille-keurig toevoegsel, maar als een innerlijke nood-zakelijkheid, juist doordat – het aangedreven worden uit de diepte voelbaar blijft, heeft de beschouwer van Rembrandts werk – niet het gevoel dat hij kijkt naar iets buiten hem, maar dat het in hem ontstaat met een ongeken-de macht en geldigheid. Noem welke schilder ge wilt, zijn schilderijen zullen meer buiten u blij-ven dan die van Rembrandt.

Vandaar de intensiteit waarmee we zijn „ont-moetingen” beleven en de verzoening en de bezegeling ondergaan, die er in dit werk be-sloten ligt. Want als geen ander heeft Rem-brandt het leed in mensen gepeild, maar ook heeft hij als geen ander geweten, dat juist het leed aan de ziel de diepste en de volste toon ontlokt. Deze zieletoon is het, die hij over-brenkt met de luister van zijn licht en de ver-doken pracht van zijn donker. En misschien meer nog dan zijn licht is het duister zijn grootste wonder: een Al-Moeder, die de men-selijke gestalte omvangt en het eeuwig-ontroe-reikende kleedt in de luister van haar zwijgend erbarmen.

Ook hier de suggestie van een geheim, niet bereikt echter door het idealiserend en veralgemenend streven naar vormharmonie, maar door een meedogend en wijdingsvol begrip voor de mens en zijn bestaan.

P. C. J. REYNE

legde hij haar neer, terug in de zee, haar element.

Maar de vlam in zijn hart was niet ge-doofd. En toen het avond werd, laaide zij weer op en werd een vuur als nooit te vo-ren. De harpspeler greep in de snaren van zijn instrument en riep naar de zeemeermin, haar naam, die hij gevonden had. Maar ze kwam niet.

„Het is te koud,” dacht hij. „O, als ze maar wist hoe ik brandde, weet ze het dan niet?”

Het duurde tot de ochtend voor zij kwam. Zij scheen loom en vermoeid, alsof zij niet ge-slapen had. Was er droefheid in haar ogen?

De harpspeler greep in de snaren. De vlam van zijn hart was door geen ochtend meer te stuiten. Zij brak door zijn huid en schroeide de harp, die neerzeeg. Maar niet de harp alleen. Als een toorts zat de man op het witte zand en verbrandde zijn leven.

Maar uit de as werd een vogel geboren zo stralend, dat de hemel zich omlaag boog en hem tooide met blauw en schitterende sterren. De aarde schonk hem haar kracht. Klapwiekend steeg de vogel op uit de as. Zijn ogen, die de wereld zagen, waren van de zee.

Toen zong de zeemeermin. Het was een wiegelied.

Lezingen voor de Vara

Zondag 24 juni van 9.45–10.00: „Rem-brandt en zichzelf” door Jan Poortenaar.

Troostprijzen na zware eksamendagen

Ieder mens heeft zich ongetwijfeld wel eens afgevraagd: „Wat is het eigenlijk voor een wereld waarop ik leef, is hij altijd zo geweest als ik hem ken, hoe zijn de dingen ontstaan en gegroeid?” Op dit soort vragen geeft het prachtig geïllustreerde boek van J. Fisher „*De wonderde wereld*” (Elsevier f 7,90), een duidelijk antwoord. In drie hoofdstukken wordt verteld over „het begin”, het ontstaan van de aarde en de vier tijdperken van het leven, het aardoppervlak, het werk van de zon, regen en wind en hun invloed op de natuur en de mens, de wereld van de mens, waarin de verschillende facetten van het menselijk leven worden belicht. Het is een kostelijk boek, dat zoveel mooie en duidelijke illustraties bevat, dat men het als een prentenboek bekijken kan, de verklarende tekst is daarbij helder en zakelijk. (Voor alle leeftijden boven 12 jaar).

J. Winkler „*Ik kom u helpen, dokter*”. (Ploegsma, f 2,95). Dit is het sobere verhaal van de kleine Maria uit Saint Remy, die als het boek begint 13 jaar is, en dan op een nacht dat haar moeder erg ziek is, besluit naar de gevangenis te gaan waar Albert Schweitzer geïnterneerd zit. Wie hij eigenlijk is, weet ze niet, maar hij is dokter en kan misschien moeder helpen. Met zijn vrouw trekt Schweitzer bij hen in huis en weet door zijn spel op de oude ongebruikte piano iets van zijn grote liefde voor Bach op deze eenvoudige mensen over te brengen. Hij vertelt over zijn gelukkige jeugd in Günsbach en hoe hij het gevoel had dat hij hiervoor iets terug moest doen, over zijn besluit om naar de Congo te gaan. Ademloos luistert de kleine Maria en ze besluit de grote dokter te helpen zodra ze verpleegster is. Ze komt ook in Lambarene waar ze altijd klaar staat om te helpen, maar ze gaat ook weer weg om Olaf in Noorwegen te trouwen. Het was een moeilijk besluit om het werk in de steek te laten, maar de dokter zegt: „Wie weet, kom ik je nog eens opzoeken.” Dat gebeurt dan wanneer deze grote zendeling naar Noorwegen gaat om de Nobel-prijs in ontvangst te nemen, ter gelegenheid waarvan hij zijn onvergetelijke rede houdt. Met deze rede speelt de oude man het klaar, dat de jeugd iets bij zichzelf ontdekt, n.l. „het goede hart”. Het geld stroomt binnen en nu is het de „lille” Maria het dochttertje van de kleine Maria die vraagt of de dokter nog een paar jaar wil wachten daarginds tot zij kan komen helpen. Een mooi boek over het grote werk van een groot mens (13 jaar e.o.)

H. Weiss-Sonnenburg „*Verjaagd door de vulkaan; de geschiedenis van een Mexicaans meisje*”. (Ploegsma f 3,90). Wanneer een Mexicaanse boer bij het ploegen van zijn land stuit op de krater van een vulkaan, verandert het land voor de ogen van de verschrikte bevolking in een vlakke die volstroomt met lawa en ander gesteente, dat uit het binnenste der aarde naar boven komt. Welke vreselijke gevolgen dit gebeuren gehad heeft op het leven van een boerengezin waarvan de vader onschuldig in de gevangenis zit, vertelt een Mexicaanse kinderverpleegster in haar jeugdherinneringen. Het gezin moet vluchten en de moeder, wanhopig onder alle ellende, vertrekt met het jongste kind op zoek naar de vader, de beide oudste kinderen achter latend onder de hoede van een

dokter die zich over het ongelukkige gezin heeft ontfermd. De kinderen lopen weg en zwerven enige tijd rond, eerst met een oude wever en komen later terecht bij twee Amerikaanse kunstschilders die voor hen zorgen totdat de dokter hen weer komt halen en er voor zorgt, dat het gezin herenigd wordt. Een romantisch verhaal geschreven in de eerste persoon dat, mede door de biezonder aardige illustraties, een goed beeld geeft van land en bewoners van Mexico. Aanbevolen voor meisjes van ± 12 jaar en ouder, en dan vooral diegenen die graag lezen over vreemde landen en volken.

Tj. Bottema „*Een Hollandse jongen in Arizona*”. (Van Goor). Wanneer Jan van der Meulen naar zijn oom in Arizona gaat, is dit voor hem in alle opzichten een grote verandering. Hij krijgt les in schilderen, leert paardrijden en kaktussen verzorgen; hij luistert geboeid naar verhalen over de Indianen en geniet met volle teugen. Wat hem het meest in verrukking brengt is de grootse en prachtige natuur van de Grand Canyon en de Colorado-rivier. De ontmoeting met treinrovers en de gevolgen hiervan vormen een spannend element in dit uitstekend geschreven jongensboek (13 jaar).

W. J. Long „*Dierenleven in de wildernis*”. (Becht). „William Long trachtte de oorzaken op te sporen van de dingen die hij zag; de betekenis te doorgronden van dat raadselachtige, dat vogels en andere dieren in hun doen en laten hebben”, staat in de voorrede, en zo zit de jonge lezer met de schrijver in het bos en kijkt, kijkt en kijkt nog eens. Als hij niet kan zien, zal hij ook niet van dit boek genieten; als hij niet goed voor zich zien kan wat hij leest ook niet, maar doet hij dit wel, dan vindt hij in Long de man die hem attendeert op dingen waar hij anders aan voorbij ging. Boeiende dingen die zijn belangstellingssfeer doen groeien en die hem grote eerbied bijbrengen voor de geheimen van het leven (13 jaar e.o.).

B. van der Plaats „*Bloemen voor Else*”. (Roelofs van Goor, f 4,90). Drie meisjes, waarvan Else de oudste is, zijn met hun broertje ouderloos achtergebleven op het landhuis „Kee-reweer”; financieel staan ze er slecht voor en het huis waar ze zo aan gehecht zijn moet verkocht worden. Het is Else van wie hier de leiding verwacht wordt, ze is echter zelf nog erg jong en het kost haar dan ook veel moeite om moeder en vader te zijn voor de jongere zusjes en het broertje. Toch lukt het haar het gezin bij elkaar te houden en de bloemen die ze bij het vertrek uit het dorp krijgt, betekenen dan ook een eresaluut aan haar dapperheid. Deze aardige meisjesroman geeft een reëel beeld van de moeilijkheden die zich voordoen in een ouderloos gezin. (15 jaar en ouder)

L. de Vries „*Chaweriem*”. (Arbeiderspers, f 3,90). In de vorm van zijn levensverhaal vertelt een joodse jongen zijn belevenissen gedurende en na de tweede wereldoorlog, eerst in Nederland en daarna in Israël. Door dit verhaal wordt de lezer gekonfronteerd met de eeuwenlange lijdensweg van het joodse volk die in de laatste oorlog een klimax bereikte. Ook wordt beschreven de opkomst van het Zionisme en het verlangen van een verstrooid volk naar een na-

tionaal tehuis; de moeilijkheden waarmee de joden te kampen hebben komen goed uit, maar ook het idealisme en de wil om door te zetten. In de verschillende verhalen die de jongens en meisjes vertellen, komen de gruweldaden van de Gestapo aan het licht; toch ademt dit boek geen sfeer van haat, integendeel, want chaweriem – het hebreeuwse woord voor vriend en vriendschap – verbindt de joden die uit alle windstreken naar Israël zijn gekomen om daar te bouwen aan een betere toekomst. Een uitstekend boek, geschreven met diepe bewogenheid over het lot der joden en met een groot respect voor hetgeen reeds tot stand werd gebracht. Warm aanbevolen voor jongens en meisjes van 15 jaar en ouder.

A. Berkhof „*Paavo de Lap*” (Wereldbibliotheek, f 3,90). Arne Lindahl, schoolkampioen van Zweden, merkt bij de oefeningen voor de komende kampioenschapswedstrijden dat hij niet langer de populaire klasgenoot is, maar dat hij plaats heeft moeten maken voor Paavo Torn, een jonge Lap, die favoriet is voor de lange afstand op ski's. Wanneer tevens blijkt dat een meisje, waar hij een tijdje verliefd op is geweest, zich verloofd heeft met Paavo, heeft zijn ijdelheid een gevoelige klap gekregen. Hij gedraagt zich als een verwend kind dat zijn zin niet krijgt en pogingen om zijn oude populariteit te herwinnen brengen hem tot roekeloze ondernemingen. Eerst na een zware innerlijke strijd is Arne in staat over zijn ijdelheid heen te stappen, hij haalt in de wedstrijden dan ook geen eerste prijs maar weet toch de eer van zijn school te redden en bewijst hiermee dat hij van kind tot man is gerijpt. Een uitstekende karakteruitbeelding tegen een boeiende achtergrond van wedstrijden en sportieve prestaties. Voor jongens en meisjes van 16 jaar en ouder.

Na de triomfen die het Amerikaanse negeropera-gezelschap met de opvoering van Porgy and Bess in Nederland gevierd heeft, is de naam van George Gershwin wel aan een ieder bekend. In „*Een nieuw lied voor Amerika*” beschrijft Rosey E. Pool zijn leven. (Nederlands Boekhuis, f 6,90). Door de suggestieve vertaling en de beeldende taal weet de schrijfster de figuur van Gershwin echt gestalte te geven; zijn zoeken naar en uiteindelijk ook scheppen van muziek die uitdrukking geeft aan de nieuwe taal van zijn land, waar de negers zo'n groot aandeel in hebben, is goed uitgewerkt. Het zal voor jongeren een prettige kennismaking zijn met deze moderne jazz-komponist die als zoon van Russische emigranten toch zo door en door Amerikaan was. (15 jaar en ouder)

Dierenverhalen uit de wereldliteratuur; bijeengebracht en vertaald door M. van Dessel-Pool, C. Lennart en J. Romijn. (Bruna). Door de eeuwen heen zijn dieren een inspiratie geweest voor schrijvers; in deze bundel treffen we dan ook verhalen aan uit verschillende landen en verschillende tijden: Andersens is vertegenwoordigd met „het lelijke jonge eendje”, Katherine Mansfield met „de kanarie”, er zijn vertellingen uit Australië en Indonesië enz. De keuze is natuurlijk willekeurig, er zijn mooie en minder mooie verhalen; al met al is het toch een zeer leeswaardige bundel geworden. (16 jaar en ouder).

Een ander boek over dieren, geschreven door een wetenschappelijk onderzoeker, is: „*Ik sprak met viervoeters, vogels en vissen*” van K. Lorentz. (Ploegsma, f 5,90). Hierin wordt op originele, gevoelige en humoristische wijze verteld over eigen ervaringen in omgang met dieren. De toewijding waarmee de schrijver observeert, en de manier waarop hij b.v. vertelt hoe een gansje hem als pleegmoeder adopteert, maakt dat men het boek leest en herleest. De vele tekeningen, die ook weer getuigen van scherpe waarneming, maken het boek nog eens zo aantrekkelijk.

P. M. DE HAAS

De universele boodschap van het boeddhisme

De herdenking in mei 1956 van het feit dat 2500 jaar geleden, in 543 v. C., de Boedda gestorven is, vestigt de aandacht van de gehele wereld nog eens op de nog steeds levende boodschap van het boeddhisme. Deze datum staat niet historisch onbetwistbaar vast; men noemt in plaats van 545 v. C. ook wel eens 483 v. C. als het sterfjaar van Boedda. Maar dit is slechts van ondergeschikte betekenis. Voor de gelovige boeddhist heeft de figuur van Gautama de Boedda, de heilige uit het koninklijke geslacht van de Sjakyas, boven-historische waarde. Hij is de levende verpersoonlijking van de heilsboodschap die hij verkondigd heeft en die nu na meer dan 25 eeuwen nog niets aan aktualiteit heeft ingeboet.

Zoals ook in het kristelijke evangelie wordt de heilsboodschap van het boeddhisme het best verkondigd aan de hand van het levensverhaal van de grote prediker zelf. Dit levensverhaal is overbekend en hoeft hier niet nog eens te worden naverteld. Legendes en wonderen zijn er later omheen geweven. De heilige plaatsen: Loembini, waar Gautama geboren werd, Bodgaya, waar hij zijn verlichting bereikte, Sarnat, waar hij zijn eerste grote prediking hield, en Jetavana, waar hij gestorven is, worden nu overstromd door pelgrims van heinde en verre, zoals dat in de bloeitijd van het boeddhisme, 7e-10e eeuw n. C., het geval was.

Het boeddhisme heeft zich verspreid over grote delen van Azië: Ceylon, Birma, Thailand, Achter-Indië, Indonesië, Centraal-Azië, Mongolië, Tibet, China, Korea, Japan en werd daar inspiratiebron voor grootse kunstuitingen. Het heeft in de 19e eeuw ook sterk de aandacht getrokken van Europese onderzoekers, en het boeddhisme telt momenteel vele tienduizenden aanhangers in Europa. Vooral de Buddhist Society in London onder leiding van Christmas Humphreys is zeer actief. In en door deze verspreiding heeft de oorspronkelijke boodschap van het boeddhisme vele gedaanteverwisselingen ondergaan. Allerlei schakeringen, van de strenge askese op Ceylon, het uitgebreide ritueel in Tibet, de magische praktijken in het bairawa-boeddhisme en de tantrayana, het eenvoudige volksgeloof in de Amidasekte in Japan, tot de strenge levenskunst en -beheersing in het zen-boeddhisme, kan men naast elkaar vinden.

Voor ons zijn misschien de religieuze praktijken van de verschillende sekten van minder belang dan de wijsgerige inhoud van de kernboodschap zelf. Dit wijsgerige boeddhisme heeft ons ook nu in het westen nog iets te zeggen, dat mede in het licht van wat het westen in recente tijd zelf heeft ontwikkeld, zoals eksistentie-filosofie en diepte-psychologie, zelfs van pregnante betekenis wordt.

De kernboodschap van het boeddhisme is gericht tot de mens in nood, en wel in levensnood. De mens die uit de ervaring van het lijden, van de frustratie, van het besef van ontoereikendheid, het verlangen put naar verlossing en vervolmaking, verneemt in het boeddhisme dat er een weg is die leidt tot deze verlossing en vervolmaking. Dit is de weg die de Boedda zelf gegaan is en aan zijn volgelingen heeft gegeven.

De Vier Edele Waarheden zeggen: 1. Er is lijden. 2. Er is een oorzaak van het lijden, namelijk de overmatige levenshunkering. 3. Er is een mogelijkheid om deze oorzaak op te heffen.

4. Er is een weg om deze mogelijkheid te verwezenlijken.

In de kern komt de opheffing van de oorzaak van het lijden neer op het bereiken van het inzicht in het wezen van de oorzakelijkheid. Dit inzicht is verlossend. Het weten van de ware werkelijkheid, de *zoheid* (tathata) zoals de laatste werkelijkheid in het boeddhisme wordt aangeduid, is tegelijk *verplichting* (bodhi) en *verlossing* (moekti). De boodschap van het boeddhisme is dus eigenlijk heel eenvoudig: Zie het leven zo zoals het werkelijk is, onversluierd door begeerten, driften en verlangens. Doorzie de verblindende werking van al deze driften en hartstochten. Wanneer ge deze verblindende en verketenende werking geheel doorgrond hebt, en het leven in zijn volle werkelijkheid en zoheid ongehinderd kunt aanvaarden, dan hebt ge deze verketenende werking overwonnen en getranscendeerd.

De mensen vragen: Hoe kan ik dit verlossen-de inzicht bereiken? Hoe kan ik de *zoheid* zien en ervaren? En het levensverhaal van de Boedda geeft ons het antwoord. *Zó* hebt gij te gaan en te leven.

Maar de mensen vragen ook: Hoe is deze *zoheid*? Het antwoord: „*Zó*” als aanwijzing en heenduiding naar de laatste werkelijkheid zelf zegt hen nog niets omdat zij die werkelijkheid nog niet gezien en ervaren hebben. Zij verlangen uitbeelding, gelijkenis, zichtbare gestalte. En dan wordt de verkondiging van de heilsboodschap, die op zich zelf zo simpel is, een haast bovenmenselijke opgave. Dan moet men trachten het ongeziene zichtbaar te maken, het onzegbare te verwoorden, zo te spreken en uit te beelden, dat in de ander iets wakker wordt.

Dit is de taak waarvoor de boeddhistische kunstenaar zich gesteld ziet. Iets van die inspirerende en verlossende laatste werkelijkheid gestalte te geven; anderen aan de grootsheid en wijsheid van dit verlossende inzicht deelachtig te doen worden; hen op te voeren van de wereld van de driften en hartstochten over de wereld van de duizenderlei vormen naar de wereld van het vormloze, begriploze direkte inzicht; hen te leiden over de gaanderijen van de monumentale stoepa de Boroboedoe met hun vele reliëfs en beeldnissen tot dat de menselijke blik verzadigd raakt van al deze vormen en op de hoogste terrassen zich verliezen kan in het vormloze en transcendente; iets van de rust en verstillend te laten ervaren in de afzondering van het boeddhistische klooster en de diepten van de boeddhistische meditatie; iets van de mildheid en het alomvattende mededogen uit te drukken in de beeltenis van Kwan Yin of andere bodhisattva; de betrekkelijkheid en vergankelijkheid van alle levensgebeuren te tonen zoals in het kostelijke verhaal van „Monkie”, symbool van menselijk vernuft, dat de hemelen tart en in beroering brengt en alleen door het inzicht van de Boedda bedwongen en gelouterd kan worden; dit alles is slechts poging om ons te wijzen op de laatste werkelijkheid, die we niet kunnen zien zo lang we nog in de ban van onze driften en verlangens verstrikt zijn.

Wijserig wordt de *zoheid* in het Boeddhisme aangeduid in de formulering van de *twalf nidana* of kausale factoren. De twaalf nidana sluiten aaneen in een keten, die ons leven verketent in de wet der oorzakelijkheid. De twaalf nidana volgen op elkaar als de twaalf spaken van een wiel, symbool van de voortdurende levenswenteling of samsara. Uit verblindend (*avidya*) komen voort de karma-komplexen (*samskara*), die ons levenspatroon bepalen. Uit de karmakomplexen komt voort het onbewuste (*vijnana*), waarin onbewuste psychische processen zich afspelen, hartstochten, driften (seksuele drift en geldingsdrift, levensdrift en doodsdrijf). Uit het onbewuste komt voort naam-en-vorm (*nama-rupa*). De inhouden van ons onbewuste maken zich in ons onderbewustzijn of droombewustzijn in verholde vorm aan ons kenbaar. Maar meestal herkennen wij hun gestalten niet.

Uit naam-en-vorm komt voort de wereld van de zes zinnen (*sadayatana*). Uit de wereld der zes zinnen komt voort de gewaarwording (*sparsa*). De inhouden van ons onbewuste projecteren wij naar buiten in een buitenwereld van goden en demonische machten die wij vereren, verzoenen en bezweren. Wij verabsoluteren deze vormen en beelden en laten ons er door beheersen. Uit de gewaarwording ontstaan gevoelens, emoties (*vedana*). Uit gevoelens ontstaat de levensdorst (*trishna*). Uit de levensdorst ontstaat de levenshechting (*oeepadana*). Uit de levenshechting komt voort de eksistentie (*bava*). Uit de eksistentie komt voort de individuatie (*jati*). Maar op individuatie en geboorte volgen onafwendbaar ouderdom en dood (*jara-marana*). Ouderdom en dood, angst en zorgen wekken in ons verblindend (*avidya*), en zo is de keten gesloten; wentelen wij voort in de wentelgang van het oorzakelijk gebeuren.

Het grootste deel van het menselijke leven speelt zich af in de diepten van het onbewuste. Driften en machten drijven ons voort met een grote psychische energie. We worden geleefd. We worden voortgestuwd in een richting waarvan we ons nauwelijks bewust zijn. Dit wekt in ons een gevoel van onzekerheid, ontoereikendheid, frustratie, levensangst. De leer van de twaalf nidana geeft ons een beeld van deze ongeweten psychische werkelijkheid. Ze toont ons het wezen van onze eksistentiële verketening. Zolang we deze bevrijdende intuïtie niet hebben verwerkelijkt, blijven wij gevangen in een wereld van naam-en-vorm, van verhullingen en droomgestalten, ongeweten dreigingen en

(Zie verder pag. 10)

IK denk er ZO over

Nodeloos braafheidsvertoon

Op werkelijk schoolmeesterachtige wijze meende de redactie van M. en W. zich te moeten bemoeien met de particuliere daad van een vooraanstaand Rotterdams jurist; zij liet daarmee een prachtkans onbenut om te bewijzen dat spreken zilver en zwijgen goud is.

Ook ik zou oorspronkelijk gezwezen hebben, doch intussen bereikte mij het bericht dat mr. Dirkzwager op de aanval gereageerd heeft zoals ik vreesde dat hij doen zou: door onmiddellijk zijn lidmaatschap van het H.V. op te zeggen. Welnu, de heren worden bedankt! Door hun volkomen overbodige schrijverij zijn wij een verdienstelijk lid armer, een man van bekwaamheid, karakter en overtuiging, een hulpvaardig mens aan wie ook de humanisten een en ander te danken hebben; een geacht medeburger die zowel in als buiten Rotterdam veel aanzien geniet, en dit ondanks of misschien dank zij enkele eigenaardigheden. Werkelijk niet de eerste de beste!

Ik sta helemaal niet achter zijn actie, maar ik zou me er ook niet graag mee hebben willen bemoeien: we leven in een vrij land. Eigenlijk ben ik blij, dat er nog van die onafhankelijke enkelingen bestaan die nu en dan door een „wilde” daad van hun ongenoegen blijf durven geven. Men moet toch wel volkomen gespeend zijn van elk gevoel voor humor, of door en door verpolitiekt zijn (ik begin te geloven dat dit op het zelfde neer komt!), als men de humoristische zijde van deze zaak niet kan zien. Iedereen die ik er destijds over hoorde vatte de actie als een goede grap op. Meer niet, bepaald niet. Ach, het zat vele Rotterdammers hoog dat hun stad de zetel van een bisschop geworden was, en nog veel hoger dat het gemeentebestuur

de nieuw benoemde officieel ten stadhuize ontvanging had; bij hen viel de stap van mr. D. niet in slechte aarde. Men vond het een geslaagde grap en vergat de zaak zonder dat men er veel commentaar op gaf. Waartoe ook?

Slechts de roomse en zekere politieke instanties waren boos; daar hadden zij van hun standpunt gelijk in. Ik vraag me echter in gemoede af wat de redactie van Mens en Wereld bezielt om zo'n frikkerige afkeuring neer te schrijven. Waar bemoeit zij zich mee? Of zijn sommige schrijvers ongemerkt zo doordrongen van de wijsheden van een politieke partij, dat men die (natuurlijk, onbewust!) ook buiten het politieke leven ten beste geeft? Of wil men een goede beurt maken bij die partij? of in navolging van die partij bij de roomsen?

Ik weet het niet, maar wel weet ik dat het humanisme op deze manier bedenkelijk begint te ontaarden in halfzachte zedeprekerige humorloze bedilzucht. Het klinkt lelijk, maar het is ook niet fraai. Maar wat het allerergste is: steeds wordt het duidelijker dat werkelijk non-conformistische figuren zich in ons verbond slecht thuis gaan voelen. Enerzijds lach ik om het zogenaamde nonconformisme van dr. Kwee en ir. Schut, die achterop zijn in de tijd. Maar hoe oneens ik het ook met hen ben, toch had Schut geen ongelijk toen hij op het toenemende gevaar van humanistisch conformisme wees.

Ik weet reeds wat de redactie ongeveer als onderschrift zal plaatsen, en ik zal er niet op antwoorden: ik wil niet discussiëren, alleen nog maar eens ernstig waarschuwen. Het wordt toch te dol als men een blad opent met een hoofdartikel over Vrijheid van Meningsuiting, en even verder iemand het recht onzegt, zijn geringe

liefde voor het roomse systeem tot uiting te brengen. Want meer wilde hij niet. Zijn tegenstanders hebben of nemen dit recht ook. Hem hiervoor op de vingers te tikken is nodeloos braafheidsvertoon. G. W. HUYGENS

(Op verzoek van de schrijver is de spelling niet veranderd. Redactie).

Onderschrift:

Deze zaak gaat lijken op een volle schouwburg waar, toen het gehele publiek niet, na het opgaan van het doek, muisstil was, van alle kanten zo hard „sstt” geroepen werd dat dit iedereen moest storen. Het „sstt” geroep van Huygens, waarop hij het antwoord blijkbaar weet en waarop hij niet zal reageren is wel bijzonder luid en hoogst onaangenaam voor mr. Dirkzwager. De redactie vindt het juist en oprecht om, in plaats van een dood-zwijgen, openlijk te verklaren, dat zij deze actie van mr. Dirkzwager geen oplossing, ook geen begin van een oplossing acht van het probleem van de R.K. „staat in de staat”.

De redactie is zich niet bewust van het feit, dat zij wie dan ook het recht ontzegt „zijn geringe liefde voor het roomse systeem tot uiting te brengen”, maar zij meent wel het recht te hebben over de wijze waarop dit geschiedt zich een oordeel te vormen en dit uit te spreken. Dat doodzwijgen non-conformisme moet betekenen, is de redactie niet duidelijk. Red.

Onheus kommentaar

In M. en W. van 26 mei 1956 schrijft de redactie: „Wij menen, dat een dergelijke actie (nl. die van mr. Dirkzwager) achterwege had moeten blijven”. Het spijt mij, redactie, maar het komt mij voor, dat als er nu van iets gezegd kan worden, dat het achterwege had moeten blijven, dan is het van dit onheuse kommentaar. Mr. Dirkzwager heeft eerst in zijn boek „Codex juris canonici, getoetst aan de Nederlandse wetgeving” de gevaren uiteengezet, die vastzitten aan het naast elkaar gelden van twee niet gelijke positieve wetgevingen. Hij heeft vervolgens de benoeming van een bisschop van Rotterdam aangegrepen om in rechte te laten uitmaken of deze merkwaardige toestand van een staat in de staat toelaatbaar is. Nu kan men van zijn actie de principiële juistheid en de doeltreffendheid betwijfelen, maar men heeft dunkt mij niet het recht hem gebrek aan ernst te verwijten. En als u schrijft over „een ernstig vraagstuk”, dat „niet op de wijze van mr. D. kan worden aangepakt” dan uit u implicite juist dit onverdiende verwijt.

LIBBE VAN DER WAL

Ook Uw buitenkerkelijke buurman interesseert zich voor „Mens en Wereld”. Laat het hem lezen en maak hem abonnee!

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredakteur: dr. H. Bongers. Redaktiesekretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie en advertenties: Bleyenburgstraat 1, Utrecht. Tel.: 10163. Postgiro 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— per regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,20.

Vervolg: Boodschap van boeddhisme

machten, die we naar buiten hebben geprojecteerd, vergoddelijk en verabsoluteerd.

Het is de leegheid van dit spinsel en dit surrogaat dat we moeten inzien. We moeten de laatste werkelijkheid in en achter deze vormen en gestalten herkennen. In de alles oplossende analyse van ons onbewuste leven wordt dit wezen ons duidelijk. Alle mysterie, alle hinderingen en remmingen lossen zich op. In de volledige erkenning van de *zohheid*, wanneer we met volledige instemming kunnen zeggen tegen het leven: „Ja, *zô* is het”, ervaren we de verlichting en verlossing. We nemen daarmee de terugkoppelende schakel van de verblindende (*avidya*) weg, en ontkoppelen daarmee de eksistentiële verketening. Het resultaat is een direkt, intuïtief schouwen in de laatste werkelijkheid, een rechtstreeks weten van de *zohheid*, en opheffing en uitblussing van hechting en drift (*nirvana*). De inhouden van ons onbewuste zijn volledig tot bewustzijn gebracht.

Uit de hernieuwde interpretatie van de oude boodschap van het boeddhisme in de terminologie van de eksistentie-filosofie en de diepte-psychologie, wordt het ons duidelijk hoe aktueel de inhoud van deze boodschap nog steeds is. Boeddhisme is geen godsdienst in de

gewone zin. Het is eerder de negatie van godsdienst. Het wil ons verlossen van de binding van alle zelfgemaakte godsbeelden en godsverering. Het is een boodschap van verlossing. Geen verlossing in een vaag hiernamaals maar in het hier en nu. Een verlossing door weten en bewustmaking. Het is een boodschap voor de mens in nood. Het toont ons het wezen van deze nood en dit lijden, en de bevrijdende werking van alomvattende mededogen en zelfovergave.

Juist nu, in de dreiging van een crisis van de mensheid, krijgt de boodschap van het boeddhisme een aktuele en universele betekenis.

DR. KWEE SWAN LIAT

Literatuur:

Christmas Humphreys, „Buddhism”. (Pelican book);

D. T. Suzuki, „Introduction to Zen Buddhism”. London (Buddhist society);

„De grote weg naar het licht”. Een keuze uit de literatuur van het Mahayana Boeddhisme. Vertaald door J. Ensink. Amsterdam (Arbeiderspers);

Edwin Arnold, „Het licht van Azië”; Wu Ch'eng-en, „Monkie”. Uit het Engels vertaald door H. Foeken, Amsterdam (Contact).

De ondernemer en de anderen

Omdat verscheidene mensen geen politieke aanleg hebben en doorgaans alleen over politiek spreken in de buurt van de verkiezingen, zullen velen hun stem uitbrengen op die partij welke hen – volgens eigen stand en opvattingen – het meest „te bieden” heeft. Politiek is een zeer moeilijke wetenschap en eigenlijk zit er iets humoristisch in dat duizenden en duizenden vol vertrouwen ter stembus trekken om no. zoveel van lijst zoveel in te vullen zonder enige kennis van zaken.

Om „wereldwijzer” te worden zou ik graag in „Mens en Wereld” een uitleg willen zien over een of ander verschil tussen de ondernemer en de andere Nederlanders. Is de handelsmens in wezen iets anders dan bijv. de intellek-

tueel? In „Humanisme als grondslag voor de liberale keuze”, schrijft dr. Nordlohne: „Het streven naar winst bij de ondernemers brengt hen er toe de konsument zo goed mogelijk te bedienen.” Is dit inderdaad waar? Geldt voor de ondernemer niet hetzelfde als voor de vele professoren, ingenieurs, vliegeniers, ambtenaren bij post, telefoon, telegraaf, spoorwegen, waterstaat, onderwijs enz. die stuk voor stuk alles gegeven hebben en zullen blijven geven, omdat ze doodeenvoudig als mens niet anders kunnen? Natuurlijk zullen er altijd hard werkende, minder hard werkende en luie mensen zijn, maar ik geloof toch niet, dat de prestaties van het postwezen, de volksgezondheidsdienst, waterstaat, onderwijs, vliegwezen enz. op een

hoger niveau gestaan zouden hebben indien de daaraan verbonden werkers een „winst” gehad zouden hebben evenredig met die prestaties.

Een houtvester met een rijks-salaris werkt niet minder hard dan een hereboer op z'n land en ik vermoed dat menige kweker, die de uitvindingen van de enorme proeftuinen in Wageningen toepast, daar meer aan verdient dan ook maar één van de landbouwkundige professoren die toch au fond „de ondernemers” zijn. Iedereen springt in de lucht als er een goede financiële meevaller is, maar het lijkt mij niet toe, dat dit de werkelijke stimulans is tot het leveren van betere prestaties. In de eerbied voor de mens ligt besloten, dat de mens z'n capaciteiten *altijd* ten volle moet ontplooien om de drager van *menselijke waarden* te zijn.

In deze tijd, zo kort na de verkiezingen, lijkt het me heel gezond dit punt door een andere bril te mogen zien.

A. C. HOMMES

Hulpvaardigheid

In de stroom van berichten, die de dagbladen ons mededelen, heeft één mij in de laatste tijd bijzonder getroffen. In de rubriek „Van hier en daar” uit de N.R.C. werd melding gemaakt van het feit dat twee redakteuren van de *Süddeutsche Zeitung* op een grote verkeersweg bij Würzburg en elders de volgende proef hebben genomen. Zij ensceuerden een ongeluk. Zij plaatsten een auto zo op de wegberm dat deze de indruk gaf slachtoffer van een verkeersongeval te zijn geweest. De bestuurder liet zijn linkerarm slap naar buiten hangen en zat roerloos op zijn plaats, de auto, scheefgezaakt, leunde tegen een kilometerpaal. Iedere voorbijkomende auto moest de indruk krijgen dat hier een ongeluk had plaats gevonden.

En welke ervaringen deden de redakteuren op? Van de 51 Duitse automobilisten die passeerden, stopten er 14 om te vragen of zij hulp konden bieden; de anderen reden door. Vrijwel alle Amerikaanse auto's (het aantal werd niet opgegeven) boden hulp en de proefnemers vertelden erbij dat „het aantal pk's der auto's omgekeerd evenredig was aan de bereidheid om te helpen.”

Eenzelfde proef, in Zwitserland genomen, gaf als resultaat dat 25 van de 26 langskomende wagens stopten en in Italië was één op de 54 langskomende chauffeurs bereid om te helpen. Dit zijn de feiten. Wie dit leest is vlug, waarschijnlijk te vlug, geneigd konklusies te trekken. De Duitsers en de Italianen komen er bar slecht af, de Amerikanen en Zwitsers goed. Met de ervaringen van de oorlog nog voor ogen is men geneigd te zeggen: daar heb je ze weer, de egoïsten, de mensen met een opvallend gebrek aan eenvoudig verantwoordelijkheidsbesef, aan menselijk medegevoel.

Maar voordat konklusies getrokken kunnen worden zou men veel meer feiten moeten weten. Voorop dient gesteld dat het wel een interessante en belangrijke proef is geweest, maar ook een zeer gevaarlijke. Zouden automobilisten er achter komen dat dergelijke proefnemingen veelvuldiger zouden plaatsvinden, dan zou het „wee de wolf”-motief gaan spelen met als gevolg dat werkelijke slachtoffers nog minder hulp kregen dan voor de proefnemingen.

Maar men zou willen weten of werkelijk voor alle voorbijgangers het geënsceuerde ongeluk als een ongeluk herkend kon worden, men zou willen weten op welk soort wegen de proef werd genomen. Het is niet onmogelijk dat het percentage geregistreerd op een autostrada leidend naar een luxe badplaats, anders zou zijn dan dat van een handelsverkeersweg tussen twee Zwitserse industriesteden. Men zou de tijdsfaktor willen weten en men zou willen weten

hoeveel voorbijkomende chauffeurs bij de naastbijzijnde post hulp gevraagd hebben. Men zou de snelheid der passanten willen weten en men moet bepaald rekening houden met een verschijnsel van de vlucht, omdat bepaalde mensen, niet uit gebrek aan mensenliefde, geneigd zijn een plaats des onheils te mijden, eenvoudig niet in staat om handelend op te treden.

Maar toegegeven dat de proef, door gebrek aan gedifferentieerde gegevens, zeer onzuiver is en dat het feitenmateriaal te klein is om gevolgtrekkingen te maken blijft toch een ontsteltenis achter. In Italië hielp één op de 54 passanten, in Duitsland 14 van de 51. Dat geeft te denken. Amerikanen, die zoveel langer het autorijden gewend zijn dan de nieuwe rijken in Italië en Duitsland, hebben blijkbaar verkeersnormen van fatsoen, die waarschijnlijk langzaam gegroeid zijn. Het meest interessante zou zijn wanneer men gedifferentieerd zou kunnen ingelicht wor-

den over de sociale positie van de passant.

Er ligt hier materiaal voor een prachtig sociologisch-psychologische studie, maar, zoals gezegd, deze proef vele malen te herhalen – en dat zou nodig zijn – heeft zeer gevaarlijke kanten.

B.

Wie helpt a.s. jong echtpaar aan
INWONING
in Rotterdam?
J. Visser, Zandblokstraat 8a, Rotterdam-Z.

TE HUUR
in Amsterdam, Oud-Zuid, 3 grote kamers en keuken, voorzien van meubels en huiskamer, met medegebruik van badkamer en telefoon. Direct aanvaardbaar.
Brieven aan Mevr. Van Hasselt, Melkpad 22, Hilversum, telef. K 2950-7954.

Het Humanistisch Thuisfront

heeft Uw steun nodig!

Wordt daarom kontribuant door f 2,50 te storten op rekening
523634 van het

HUMANISTISCH THUISFRONT
Hekelveld 16, te Amsterdam

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie minimaal f 3.— per jaar.

De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

Alle gewenste inlichtingen:

Hoofdkantoor Riouwstr. 186, Tel. 554797, 's-Gravenhage

A*N*S*I*E

ENCYCLOPEDIË TER ALGEMENE ONTWIKKELING

IN DRIE DELEN

Hoofdredacteur: **JAAP BUYS Jr.**
(voorzitter van de „Radiolympus”)

Redacteurs: Dr A. VAN BIEMEN
Dr D. BURGER / Prof. Dr H. FREUDENTHAL
Dr W. H. D. DE HAAS / Dr E. KOSSMANN
Dr C. VAN RIJSINGE

Redacteur voor België: Dr H. WOUTERS

Illustratie-redacteur: Mr P. J. MIJKSENAAR

Deel I en II direct leverbaar.

Deel III – na verschijning – najaar 1956

„De uitgeefster kan trots op deze uitgave zijn”

schreef Mens en Wereld in een bespreking in het nummer van 28 april 1956.

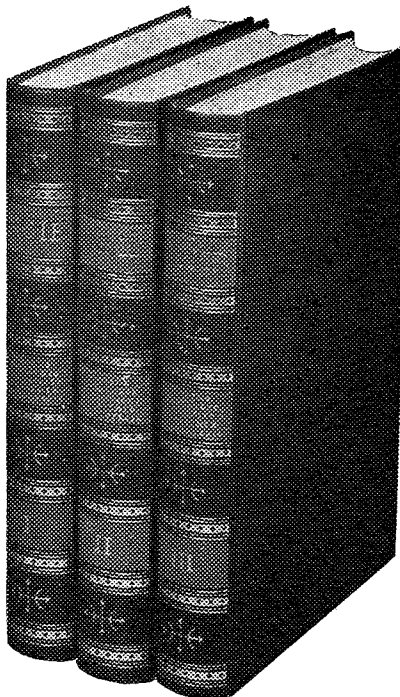
Wij zijn het hier geheel mee eens. Wij zijn het echter niet eens met de verzuchting van de recensent „Jammer dat dergelijke boeken niet en massa verbreid kunnen worden”, want... **Verzendboekhandel Erato** maakt door prettige betalingscondities de aanschaffing van de A.N.S.I.E. voor iedereen mogelijk.

Zendt thans onderstaand bestelformulier in en U ontvangt omgaand de delen I en II en in de nazomer 1956 – direct na verschijning – deel III.

U betaalt dan de vastgestelde prijs van f 75,— (voor de drie delen compleet) in maandelijkse termijnen van f 5,— zonder enige renteberekening of verhoging voor administratiekosten.

De systematisch ingerichte delen I en II omvatten:
Sterrenkunde / Wiskunde / Natuurkunde / Scheikunde / De aarde / Biologie / Anthropologie / Geneeskunde / Grondstoffenvoorziening / Ambachten / Verzorgende technieken / Techniek en industrie / Techniek van het verkeer / Ontdekkingen en uitvindingen / Volkenkunde / Rassenkunde / Taalkunde / Sociografie / Sociologie / Economie / Statistiek / Economische en sociale politiek / Bank-, geld en verzekeringswezen / Recht / Staat / Politiek / Geschiedenis / Psychologie / Opvoeding en onderwijs / Kunsten / Godsdienst / Wijsbegeerte.

Het alfabetisch gerangschikte deel III omvat: ongeveer 30.000 trefwoorden, voorzien van verklarende tekst, met overal, waar dit te pas komt, een verwijzing naar de delen I en II, waar het gezochte onderwerp in groter verband wordt behandeld.

Ruim 70 medewerkers, allen deskundigen en specialisten op hun gebied, behandelen in dit werk in overzichtelijke en voor iedereen begrijpelijke vorm de kennis, het kunnen en de kunst van heel de wereld, van heel de mensheid. De drie omvangrijke, fraai uitgevoerde en rijk geïllustreerde delen vormen tezamen een encyclopedie, die zowel systematisch als alfabetisch is gerangschikt, zodat U nimmer tevergeefs zoekt.

De A.N.S.I.E. veroudert niet, omdat het belangrijkste van elk kennen en kunnen gegeven wordt. Elk onderwerp wordt op de eenvoudigste wijze behandeld, zodat iedereen dit werk met succes kan gebruiken. Deze encyclopedie is hierdoor ideaal voor zelfstudie, temeer omdat voor elk gebied de weg voor verdere studie is aangegeven. De fraaie illustraties zijn niet slechts boekverluchting, maar aan de tekst gelijkwaardig aanvullend en instructief materiaal.

Met recht... een onuitputtelijke informatie- en studiebron, daar de bezitter door gebruik van vragen-formulieren bovendien nog een persoonlijk antwoord op al zijn vragen kan ontvangen van de redactie.

BESTELFORMULIER

Ondergetekende bestelt hiermede 1 EXEMPLAAR A.N.S.I.E. tegen de prijs van f 75,— voor de drie delen compleet.

Betaling zal geschieden: * bij aflevering per deel f 25,— / in vijftien opeenvolgende maandelijkse termijnen van f 5,— en wel: * op postgiro 460585 / per postwissel / bij aanbieding van kwitantie.

* S.v.p. doorhalen hetgeen niet in aanmerking komt.

Naam:

Gemeente:

Straat en Nr.

Handtekening:

Aan: Verzendboekhandel **N.V. ERATO** UTRECHTSE STRAAT 18A
AMSTERDAM